

København
Dansk Bibelinstitut

Undertegnede

Carsten Elmelund Petersen

der har forfattet nærværende emneopgave / ~~speciale~~ (streg over)
Hans Nielsen Hauges syn på det kristne liv med særlig...
henblik på den erhvervsmæssige aktivitet og de deraf....
afledte handels-, håndværks- og fabriksmæssige tiltag...

af hvilket et eksemplar arkiveres på Dansk Bibel Institut

A) ___ giver hermed min tilladelse til at; eller

B) X ønsker at blive kontaktet før

der citeres i opgaver / publikationer, dog under den forudsætning,
at forfatterens navn samt afhandlingens titel og årstal opgives.

Der er derimod ikke med denne erklæring givet tilladelse til at
afhandlingen - eller dele deraf - gengives på tryk.

C) ___ ønsker ikke at der citeres fra afhandlingen.

I øvrigt finder lov nr. 158 af 31/5-1961 om ophavsretten til
litterære og kunstneriske værker anvendelse.

..... Vangede den 14 / 4 19 86 *Carsten E. Petersen*
Underskrift

Evt. kontaktadresse:

.....

FFB

Emneopgave i kirkehistorie

Carsten Elmelund Petersen

Vangede - December 1985

Vejleder: Leif Grane

Emne: Hans Nielsen Hauges syn på det kristne liv med særlig henblik på den erhvervsmæssige aktivitet og de deraf afledte handels-, håndværks- og fabriksmæssige tiltag.

Indhold: I	Indledning.	s. 2
II	Biografisk rids.	s. 3
III	Historisk baggrund.	s. 6
IV	Hans Nielsen Hauges syn på det kristne liv med særlig henblik på begrebet lydighed.	
	a At blive en kristen.	s. 7
	b At leve som kristen.	s. 9
	c De af Hans Nielsen Hauge affattede skrifter, som specielt omhandler hans syn på troens konsekvenser.	s. 11
V	Hans Nielsen Hauges syn på det kristne liv med særlig henblik på begrundelsen for den erhvervsmæssige aktivitet blandt de troende.	
	a Husholdertanken.	s. 12
	b Hans Nielsen Hauges syn på standsemancipation.	s. 13
	c Hans Nielsen Hauges syn på fattigdom/rigdom.	s. 14
	d De af Hans Nielsen Hauge affattede skrifter, som specielt omhandler forholdet fattigdom/rigdom.	s. 15
	e Var der en religiøs motivering bag Hans Nielsen Hauges tanker om ejendomsfællesskab blandt de troende ?	s. 17
VI	Hans Nielsen Hauges erhvervsmæssige aktiviteter.	
	a De jordbrugs-, håndværks- og fabriksmæssige foretagender.	s. 18
	b De økonomiske og handelsmæssige forretninger.	s. 20
VII	Konklusion	s. 22
VIII	Litteraturliste	s. 23

Hans Nielsen Hauges syn på det kristne liv med særlig henblik på den erhvervsmæssige aktivitet og de deraf afledte handels-, håndværks- og fabriksmæssige tiltag.

I. Indledning: Opgavemotivation og emneafgrænsning.

Hans Nielsen Hauge (HNN) var en særpræget og spændende personlighed. I kirkehistorisk sammenhæng kan han betegnes som både pietist og oplysningsmand. Han var en overgangsfigur, som fik afgørende betydning for norsk kirkehistorie. Som omvandrende vækkelsesprædikant og revser af datidens præsteskab blev han den person, der fremtvang nytænkning og ændring af forholdene vedrørende konventikelplakaten. Den landsomfattende lægmandsbevægelse, der fulgte i hans kølvand, gav den menige mand åndelig selvstændighed.

For HNN var den praktiske side af kristenlivet aldeles vigtig. Alt stod eller faldt med lydigheden mod Guds Ord. Hans foretagsomhed og initiativer var et direkte udslag af, at troen nødvendigvis må være virksom i handling for at være ret og sand tro. Synet på økonomiske og arbejdsmæssige fællesskaber blandt kristne brødre gav mange interessante udslag. De samfundsgavn timer til tag gav det sociale liv et løft. Købmandsskabet i Bergen og etablering af papirmøller, saltkogrier mv. var nogle af de handels-, håndværks- og fabriksmæssige initiativer, der bragte HNN og hans tilhængere fremgang. Det er denne interessante side af HNNs kristendomssyn og praktiske liv, der er opgavens emne.

En del forhold falder udenfor opgaven. Det gælder HNNs fremgang som vandreprædikant og de deraf følgende anklager om, at han var løsgænger i relation til konventikelplakaten af 1741. Det falder også udenfor opgaven at vurdere retssagerne, der blev ført imod HNN, inklusive domsafsigelser og strafudmålinger. HNNs syn på de ufrelstes omvendelse, de haugianske vennsamfund og haugianernes forhold til andre vækkelsesbevægelser vil ej heller blive behandlet.

I nærværende fremstilling vil HNNs baggrund blive taget op, både den personlige og den historiske. Opgavens to hovedafsnit vil begge omhandle HNNs syn. Det første tager fat på HNNs generelle syn på det kristne liv med betoning på begrebet lydighed. Det andet kommer ind på HNNs specielle syn og begrundelse for kristnes engagement i erhvervsmæssige foretagender. Sluttelig vil opgaven også vise de praktiske erhvervsmæssige aktiviteter, der var en direkte følge af HNNs syn.

Med en sådan opgave må man være opmærksom på, om der har været

en udvikling hos HNH angående emnet. HNH ændrede syn på nogle ting efter det længste fængselsophold, men de forandringer i hans syn der vedrører emnet gøres der rede for i fremstillingen.

II. Biografisk rids.

Hans Nielsen blev født d. 3 april 1771 på gården Hauge i Tune sogn. Det var, medens Danmark og Norge endnu var ét kongerige. HNH havde tre brødre og fire søstre. De voksede op i et hjem, som var præget af flid og arbejdsomhed i familielandbruget. HNH var fra sin barndom fortrolig med Bibelen, Kingos salmebog og opbyggelseslitteratur af Luther, Pontoppidan, Arndt, Heinrich Müller og andre. Læseinteressen har sandsynligvis været stimuleret gennem kontakten til den herrnhutiske sognepræst, Gerhard Seeberg. Dødsangst og helvedesfrygt var ofte en del af HNHs tankepekter, specielt da han som trettenårig var ved at drukne, og da han som sekstenårig blev konfirmeret.

Som ung udviste HNH en sprudlende aktivitet med forskelligt håndværk og handel. Efter sit åndelige gennembrud tog han afstand fra sit store engagement i verdslige aktiviteter. Senere skulle det vise sig, at de mange aktiviteter var en yderst farbar og fordelagtig vej for HNH at gå, men da var det udfra andre kristelige og sociale reflektioner. HNH levede ikke sit ungdomsliv uden at tage stilling til forskellige spørgsmål. Tværtimod, han valgte at sige nej, efter at han en enkelt gang blev forledt til at drikke sig fuld.

Den 5 april 1796 blev den mest betydningsfulde dag i HNHs liv. Han var ikke blevet husket i norsk kirkehistorie, hvis ikke det åndelige gennembrud på forårsdagen i 1796 havde ændret hans liv.¹ HNH betragtede sig selv som en frafalden i tiden inden d. 5 april 1796. Han betegner det sådan: "Jeg havde mit Liggendefæ i Verden."² Med åndsoplevelsen gik opdragelses- og vækkelseskristendom op i en højere enhed for ham. Han var i færd med udendørs arbejde, da oplevelsen indtraf. Den havde ekstatisk karakter og medførte på samme tid anger og salig vished. Med tanke på det efterfølgende liv er det værd at bemærke, at HNH fik nyt lys over Skriften og en meget stærk bevidsthed om at være kaldet til at vidne, så at mennesker kunne blive frelst.

1) Om det var en oplevelse af omvendelseskarakter eller af anden art har der stået en del diskussion om.

2) HNHs skrifter bind I, p. 110.

Kort tid efter gennembruddet påbegyndte HNH sin litterære produktion. Allerede i sommeren 1796 blev det første skrift fremstillet og senere fulgte adskillige skrifter efter. Dem fik HNH udgivet ligesåvel som enkelte opbyggelsesskrifter af andre forfattere, som han ønskede udgivet.

Straks efter sin oplevelse begyndte HNH at vidne for sin familie, og i eftersommeren 1796 begyndte han at holde regulære opbyggelsesmøder i hjemmene, konventikler. I 1797 drog han rundt i omkringliggende distrikter, hvor pietistiske og herrnhutiske grupper sluttede sig til ham. Det blev dog hurtigt problematisk, idet præsterne reagerede imod hans virksomhed. Det var da også en præst i Frederikstad, der var anledning til HNHs første arrestation i julen 1797.

I slutningen af 1797 oplevede HNH en krise, måske fordi han havde en aktuel mulighed for at indgå ægteskab.³ Han valgte dog at forblive ugift i en lang årrække. Det havde været en alvorlig krise for HNH, men han fik ny frimodighed ved læsning af skriftet "Tauleri Omvendelseshistorie".

HNH kom til Bergen første gang i 1798. Der skulle han senere få særlig tilknytning pga. købmandsskabet. Biskoppen i Bergen, Johan Nordahl Brun, var i modsætning til sine kolleger positiv overfor HNH. Under en rejse i 1800 til København blev det klart for HNH, at de mange bogudgivelser krævede stor økonomisk rygdækning. Der var venner der støttede ham, men han overvejede mulighederne for et økonomisk fællesskab blandt de troende efter forbillede fra Apostlenes Gerninger. For HNH var dovenskab et tegn på brist i troen og rigdom et tegn på Guds velsignelse. Fra da af var seriøst arbejde med købmandsskab, håndværk og fabrikker en del af gudsdyrkelsen, en frugt af troen. Eiker papirmølle blev etableret for at tilvirke papir til HNHs publikationer. HNHs bror, Mikkell og dennes hustru blev ledere for de ca. 50 medarbejdere. HNH fik selv i 1801 handelsborgerskab i Bergen. Det betød, at det var legitimt, at han rejste rundt i landet ofte med skib langs Norges vest- og sydkyst. Han udnyttede samtidig mulighederne for at prædike for de mennesker, som han kom i kontakt med. Derved blev det mere kompliceret for hans modstandere. Han var ikke længere en bonde, der var ude i illegalt religiøst landsstrygereri.

Endnu en rejse til Danmark blev foretaget i 1804, hvor HNH havde kontakt med "de stærke jyder" på Vejleegnen og med den herrnhutiske

3) Sverre Norborg: HNH 1771 - 1804, pp. 95 - 104. Norborg gør her gældende, at det for HNH var et valg mellem ægteskab eller cølibat.

brødrekoloni i Christiansfeld. Kort tid efter sin hjemkomst til barn-
domshjemmet blev han arresteret. Det skete d. 24 oktober 1804.⁴ Ti-
den som omrejsende handelsmand og forkynder var slut. En lang og op-
slidende årrække med fængselsophold og retssag afløste det aktive liv.
HNH havde tidligere været arresteret ti gange med begrundelse udfra
konventikelplakaten af 13 januar 1741, men denne gang blev fængsels-
opholdet langvarigt i modsætning til tidligere. Fængslingen blev stad-
fæstet, da regeringen udstedte arrestordre på HNH d. 30 oktober. Han
blev derefter overført til fængslet i Christiania, det nuværende Oslo.
Det blev en både tidskrævende og kompliceret retssag. Alene det, at ca.
600 personer blev afhørt, vidner om det. De første år af fangenskabets
svækkede HNHs fysiske helsetilstand. Han blev aldrig senere fuldt ud rekonva-
leceret. I 1809 blev han imidlertid løsladt nogle få måneder for at
udføre et offentligt hverv, nemlig at anlægge saltkogerier på Norges
syd- og vestkyster. Efter denne midlertidige løsladelse var restrikti-
onerne i fængslet mildere.

Anklagerne i retssagen faldt i fire hovedpunkter. Det første an-
gik brud på løsgængerloven, men HNHs handelsborgerskab fik denne an-
klage til at falde. Den anden anklage lød på brud på handelsloven og
en påstand om, at der var oprettet en såkaldt "Hellig Casse". Denne
anklage fik ingen indflydelse. Den tredje anklage angik brud på tryk-
kefrihedsloven. Det var de skarpe angreb på præsterne, der var anled-
ningen. Dette sammen med den fjerde anklage, brud på konventikelpla-
katen, blev afgørende for domsafsigelse og strafudmåling. Først blev
HNH idømt to års strafarbejde, men efter appel og fornyet behandling
i øverste domsinstans blev dommen reduceret til en bod på 1000 rigs-
daler. Den endelige domsafsigelse faldt d. 23 december 1814, efter at
Danmark og Norge var blevet adskilt.

Allerede i 1811, altså inden domsafsigelsen, kom HNH ud af fæng-
slet og bosatte sig på Bakkegården i Aker. Der drev han gården og en
mølle frem til 1817, hvor han købte en gård, som hed Bredtvedt, også

- 4) Der er uenighed om, hvornår fængslingen skete. Aarflot mener, at det var d. 24 okt. 1804 (Norsk Kirkehistorie bind 2, p.245). Molland skriver derimod, at det var d. 25 okt. (Norges Kirkehistorie i 19. årh. bind 1, p.63). Ording daterer også fængslingen til d. 24 okt. (HNHs skrifter bind I, p.21). I sit eget skrift "Beskrivelse over Reiser, vigtigste Hendelser og Tildragelser" nævner HNH selv, at det var d. 24 okt. 1804 (HNHs skr. bind VI, p.40).

i Aker. I den periode blev den litterære produktion genoptaget. Efter den lange retssag var HNH færdig med at rejse rundt. I stedet blev han gift i januar 1815 med sin husbestyrerinde. I December 1815 fødte hun en søn, den senere kendte Andreas Hauge. Tre dage efter fødselen blev hun syg og døde fem dage senere d. 19 december.⁵ HNH indgik påny ægteskab i 1817. Med denne anden hustru, som overlevede ham, fik han tre børn, men de døde alle som små. HNHs helse var knækket efter det strenge fængselsophold, og det medførte flere lange sygdomsperioder, inden han d. 20 marts 1824 døde efter fjorten dages strengt sygeleje. HNHs bevægede liv var slut efter 53 år.

III. Historisk baggrund.

HNH var i udpræget grad præget af den ortodoks-pietistiske åndsarv. På hans tid var stabilitet i kristendomsopfattelsen i nogen grad sikret med den kirkelige liturgi og Kingos salmebog, altsammen fra den sidste halvdel af sekstenhundredetallet. Læremæssigt havde spændingen mellem ortodoksi og pietisme været fremherskende. Ortodoksiens objektive lære var skubbet i baggrunden af pietismens mere subjektivt prægede. Eksempelvis betoningen af retfærdiggørelsen for ortodoksien og genfødselen for pietismen, hvad angår frelsesspørgsmålet. Den alvorssprægede pietisme var kommet til at stå stærkt i dens afstandtagen fra dans, drikkeri, spil osv., de ting regnedes for synd. HNH modtog indtryk fra Luthers huspostille, og han havde konfessionel bevidsthed, idet han enkelte gange henviser til Confessio Augustana. Zinzendorfs herrnhutisme mødte HNH gennem sin ungdoms sognepræst Seeberg, men tog senere afstand fra Brødremenigheden under en danmarkstrejse. Den pietistiske opbyggelseslitteratur har præget ham meget, han kendte den fra sin børne- og konfirmationslærdom. Skrifter af Erik Pontoppidan, Johan Arndt, Jens Dinesen Jensin, Heinrich Müller og Christian Sriver havde alle mere eller mindre betoning af pietistisk forkyndelse. Det, der gav HNH det helt specielle mystiske og erfaringsmæssige syn, var skrifterne af Frederich Eberhard Collin og "Tauleri Omvendelseshistorie".⁶

I den fremvoksende oplysningstid er der forhold, hvor HNH er typisk. Han var foregangsmand for konstruktivt arbejde. Det medførte på langt sigt en social niveauhævning, som var samfundsgavnlig. Men det var også gavnligt for individets selvstændiggørelse og for frigørelsen

5) Brev fra HNH bind II, p.136.

6) "Tauleri Omvendelseshistorie" er sandsynligvis ikke skrevet af Johan Tauler. (Aarflot: Tro og Lydighed, p.132).

af det åndelige potentiale, som lægmandsbevægelserne senere vidner om. HNHS fremtræden indebærer et brud med konventikelpakaten af 1741, som på mange måder umyndiggjorde alle, der ikke tilhørte præstestanden. Det almindelige præstedømme fik et praktisk gennembrud med den fremvoksende lægmands- og missionsbevægelse. Kirkelig fornyelse var der også efter HNH, nogle præster samarbejdede med haugianerne, og HNHS eneste søn, Andreas Hauge, blev senere præst.

Den fremvoksende oplysningstid var en udfordring for HNH. Han folte sig i opposition til rationalisternes lære, men endnu mere overfor deres livsførelse. Det var også en konsekvens af oplysningstiden, at HNH i de sidste fængselsår og senere fik syn for apologetikkens betydning. Som helhed betragtet medførte oplysningen en sekularisering, derfor var det en anden oplysning, HNH ønskede at arbejde for, nemlig Den Hellige Ånds oplysning, som tjener Guds ære og menneskers frelse.

IV. Hans Nielsen Hauges syn på det kristne liv, med særlig henblik på begrebet lydighed.

IV a. At blive en kristen.

Det var aldeles afgørende for HNH, at mennesker måtte blive opvakt af syndesøvnens til et liv i tro på og lydighed imod Gud. Han havde dog syn for, at vantro mennesker kan leve et godt moralsk liv. F. eks. når han taler om lydighed mod Guds og kongens bud: "Den bedste Lærer kan ikke lokke eller tvinge sand lydighed i de halsstarrige eller haardnakkede Mennesker; men saa bøyes dog nogle, at det Onde dæmpes." ⁷ En god folkemoral udfra Guds og kongens bud vil være sund, fordi det onde dæmpes. Men anliggendet for HNH er, at mennesker må vækkes til tro, som er virksom i handling. I epistelprædikenen til Palmesøndag nævner HNH, at der er mennesker der betragter Guds Ord og den kommende straf, men trods det har de "ingen Lydighed, at jage efter Fuldkommenheds Maal og blive Mesteren liig." ⁸ De, som ikke stræbte efter at følge Jesus i alt, var en nød for HNH. Han ønskede, at de alle måtte opleve det åndelige gennembrud, som han selv var kommet igennem, og som bevirkede, at han "ville blive troe og lydig til yderste livs Aande" ⁹ og som også medførte, at "Troens kraft virker et gudeligt Levnet". ¹⁰

7) HNHS skrifter bind V, p. 95.

8) HNHS skrifter bind III a, p. 233.

9) Brev frå HNH bind I, p. 25.

10) Ibid. p. 26.

Der er stor forskel på en troende og en vantro, og det kan kendes på, om troens liv udmyntes i aktivt liv i lydighed mod Guds vilje. Men spørgsmålet er så; hvordan omvendes en vantro til at være troende?

HNHs forkyndelse lå i spændingsfeltet mellem rationalisternes moraliserende forkyndelse og herrnhuternes ensidige nådesforkyndelse. På baggrund af HNHs egen omvendelse blev hans forkyndelse en etisk orienteret omvendelsesforkyndelse. Lovens anden brug, "usus elencticus", er et spejl, hvor mennesker ser sig afsløret i forhold til Guds vilje og mærker dommen i samvittigheden. Loven er en tugtemester til Kristus, den er en hammer, der knuser stenhjernerne, og den er Guds Ords plov, som forbereder hjertets mark før såningen af evangeliets sæd. Evangeliet er Jesu glade budskab, som drager vort hjerte til Gud. HNH er ofte blevet beskyldt for at være lovisk i sin forkyndelse. Derfor er det et vigtigt spørgsmål at få besvaret, om HNH fastholder det evangelisk-lutherske princip, at et menneske bliver retfærdiggjort ved troen alene.

HNHs forkyndelse dannede front imod herrnhuternes nådesforkyndelse. I den position fastslog HNH, at Guds lov har evig gyldighed. For vel siger Paulus, at Kristus er lovens ophør. Men det er som frelsesvej, at Paulus her taler om loven. HNH henviser til Jesu egne ord om, at himmel og jord skal forgå, førend en eneste tøndel af loven skal forgå. Derfor tager herrnhuterne fejl, når de udelukker loven. Det er HNH ikke i tvivl om. Vi er forløst fra lovens forbandelse, men ikke fra lovens lydighed. HNH er i overensstemmelse med den lutherske lære om lovens første brug, den borgerlige (usus politicus eller civilis), og lovens tredie brug, som vejleder for de troende (usus tertius legis), men det specielle er, at HNH lægger særlig betoning på lovens tredie brug.¹¹ Det er imidlertid kun ved at blive genfødt, at et menneske bliver frigjort fra lovens tvang og fra lovens frygt. Men hvordan bliver et menneske saligt? HNH holder fast ved, at "Det er evangeliets ord, der kan oprejse syndere og skabe nyt liv i hjerterne."

¹² Den kristelige retfærdighed kommer af troen og ikke af loven, og evangeliet er det eneste middel, hvorved frelsen tilbydes mennesker. HNH er ikke lovisk i den forstand, at han lader opfyldelsen af lovens krav være betingelse for frelsesmodtagelsen. Men det er ikke ofte, at HNH lader evangeliet og troen stå alene.

11) Spørgsmålet om lovens tredie brug har været omdiskuteret.

Aarflot: Tro og Lydighed, p. 183-184.

12) Ibid. p. 186.

Den objektive side af frelsen er traditionel hos HNH. Det er de frelseshistoriske kendsgerninger i og med Kristi person og værk, der er grundlaget for frelsen. Det er Guds værk alene. Jesus Kristus kom til verden for at genløse mennesker og fri dem fra syndens magt. Hos HNH findes skelnen mellem *obedientia activa* og *obedientia passiva* hos Jesus. Jesu lidelse og død er den passive lydighed, der er stedfortrædende og forsonende, mens Jesu aktive lydighed er et eksempel til efterfølgelse for de troende. Men nåde og syndsforladelse får et menneske for Jesu skyld. Dette forsoningsværk er afsluttet og tilbydes mennesker ufortjent.

Den subjektive side af sagen, frelsestilegnelsen, hører for HNH sammen med forståelsen af *ordo salutis* (saliggørelsens orden). Det falder udenfor denne fremstillings rammer at behandle problematikken, men det skal bemærkes, at man i ortodoksien arbejdede med spørgsmålet i dogmatisk analyseøjemed, når det gjaldt omvendelsesprocessen. I pietismen afsporedes det og de enkelte led adskiltes og man søgte at registrere, hvilket stadie det enkelte menneske var nået til. HNH var altså fortrolig med og præget af de ni led; *vocatio*, *illuminatio*, *conversio*, *poenitentia*, *fides*, *justificatio*, *regeneratio*, *unio mystica* og *sanctificatio*. For HNH er kald til at være et Guds barn, til at kæmpe imod synden og til at leve i tjeneste egentlig tre sider af samme sag, og det gælder fremfor alt at være lydige imod kaldet. Et sikkert tegn på, at et menneske har adlydt kaldet og fået syndernes forladelse, viser sig i omvendelsens frugter. Den sande tro omskaber fra død hjeretro til levende hjertetro og udfolder sig i et liv i kærlighed og lydighed.

IV b. At leve som kristen

Det var ingen selvfølge, at mennesker blev omvendt, men det var heller ikke nogen selvfølge for HNH, at et omvendt menneske blev bevaret. For uden helliggørelse kan ingen se Gud, og Gud prøver til stadighed menneskets hjertes lydighed. Her kan mennesket selv falde, fordi det kan forhindre Guds virkninger i sjælen. Hvis det sker, er det ulykkeligt, for Herren vil hævne al ulydighed. I et brev adresseret "Til Jesu Christi Bekiendere og Medarbejdere!" formaner han modtagerne, altså troende, at "I vil blive i hans (Guds) lydige Tjeneste og opnaae den evige Salighed." ¹³ En forudsætning for at nå den evige salighed

13) HNHs skrifter bind II, p. 373.

er, at livet efter omvendelsen leves i lydighed. Men farerne er mange i verden. Dybest set kan man kun tjene Gud eller mammon, derfor må der gives agt på, om den kristne i medgangsdage tilbeder og elsker skabningen fremfor Skaberen. Men HNH registrerer og konstaterer: "Især trænger den døde Aand sig (ind) med Lunkenhed og Ladhed og fin Utroskab, Øyentjeneste og Tale." ¹⁴ Det var en stor nød for ham. Til nogle venner skrev han: "Det saarer mig mest at see Dovenhed og ej ret Flid, Ødselhed og ej ret wiisdom i Gierningen." ¹⁵ Livet må leves i selvansagelse og kampposition overfor synden. Men er HNH synergistisk i sin opfattelse af helliggørelsen? ¹⁶ Guds Ånds genfødsel af mennesket er for ham en forudsætning for helliggørelsen. Mennesket er imidlertid ikke passiv tilskuer, men derimod aktiv deltager i helliggørelsesprocessen. Hos HNH har både retfærdiggørelse og helliggørelse basis i Guds objektive frelsesværk i Kristi person og gerning, men det fratager ikke mennesket det personlige ansvar. HNH forkyndte nåden alene, men han forkyndte ikke troen alene. Han forkyndte derimod den tro, som er virksom i handling. Troens liv drejer sig om at blive Jesus lig, at efterfølge Jesus. Men kraften til at ligne og efterfølge Jesus er mennesket ikke selv i besiddelse af. Der er tale om en kamp, hvor Kristus og den troende kæmper på samme side. Det er Kristi kraft, der gør udslaget, og som overvinder synden og det onde. Det er ikke en selvbestaltet kamp fra den troendes side, men troen på Guds nådige hjælp er drivmidlet.

Den troendes kampposition er rettet mod farerne fra verden. Egentlig er HNHS syn på verden ikke grundlæggende negativt. De materielle ting er nyttige og ikke syndige i sig selv. Men forkert brug kan blive syndig, hvis Gud berøves førstepladsen i den troendes liv. Mennesket har pga. Guds faderomsorg fået noget gods betroet, som det har et forvalteransvar over. Mellem Gud og mennesket er der et herre/tjener-forhold. Det gælder om at bruge verden uden at blive fanget ind af den og uden at blive til anstød i den. Derfor skal Bibelens ord være norm for det kristne liv. Dog findes også hos HNH, at verden er ond, fordi den er i syndens magt. Af den grund må verdens magt fornægtes. Men det, som mere end noget andet samler HNHS syn på den kristne aktivitet i verden, er husholdertanken, som tages op senere i fremstillingen.

14) BREV frå HNH bind I, p. 109.

15) Ibid. p. 240.

16) Aarflot: Tro og Lydighed, p. 349.

IV c. De af Hans Nielsen Hauge affattede skrifter, som specielt omhandler hans syn på troens konsekvenser.

I hele HNHs forfatterskab, kristelige skrifter, prædikenpostille og breve, er omtalen og behandlingen af det kristne liv en integreret del, som ikke kan løsriveres fra det øvrige. Det, som lå HNH særlig på sinde, kom til at præge hans liv, forkyndelse og altså også de skrifter fra hans hånd, der er tilgængelige. Når det imidlertid er HNHs syn på det kristne liv med særlig henblik på begrebet lydighed, der er emnet, vil det være naturligt at gå tæt på nogle af de primærkilder, som er særligt relevante.

I prædikenpostillen, som er en del af en samlet udgave af HNHs skrifter, fremtræder udlægninger af prædiketekster. Der er til hver helligdag og søndag en udlægning af både episteltekst og evangelie-tekst, men også en bøn. Et eksempel på en bøn er bønnen efter Første Passions-Betragtning, hvor udgangspunktet er Jesu lidelseshistorie.¹⁷ Det er en bøn om, at den bedende må blive lydige, sådan som Jesus var lydige i sin lidelse.

I tekstudlægningerne er betoningen af kristenlivet naturligt nok stærkest ved de tekster, der omhandler kristenlivet. Derfor er det mere udpræget ved prædiknerne udfra epistelteksterne end ved prædiknerne udfra evangelieteksterne.

I episteludlægningen af Paulus' brev til romerne 3,19-22 kan HNHs syn på loven udlæses.¹⁸ Budene er vejen til livet (Matt. 19,17), og loven består, når himmel og jord forgår (Luk. 16,17). Jesus er ikke kommet for at afskaffe loven (Matt. 7,23), han er "vel kommen for at løse eder fra Lovens Forbandelse, men ei fra Lovens Lydighed".¹⁹ Hele verden er skyldig under Guds dom, derfor må den enkelte vækkes til syndserkendelse og tro på Messias' frelse. Derefter må troen arbejde sammen med gerningerne og blive fuldkommen gennem dem.

HNHs tolkning af Jakobs brev 1,22-27 viser også en sammenhæng mellem tro og gerninger.²⁰ Gerningerne er ikke frelsens grund, men et liv i tro må føre gerninger med sig, som flyder af troens lydighed og kærlighedens drift. HNH nævner også, at "ikke alle som siger: Herre! Herre! skal komme ind i Himmeriges Rige, men de som gør min

17) HNHs skrifter bind IIIa, pp. 155-156.

18) Ibid. pp. 65-67.

19) Ibid. p. 66.

20) Ibid. pp. 334-338.

Faders Villie som er i Himmelen" (Matt. 7,21).²¹ Kristenliv i praksis er nødvendig for at blive bevaret.

Lastekataloger er meget brugt af HNH, når han beskriver det, som den troende skal holde sig væk fra. Det kommer meget typisk frem i episteludlægningen af Paulus' brev til galaterne 5,16-22.²² Der er hovedtemaet kampen mellem kødet og ånden i den troende. Igen nævner HNH, at de som er under Ånden er løst fra lovens forbandelse, men ikke fra lovens lydighed. Derefter definerer han: "Kiendetegnet paa de Kristne, at de haver korsfæst Kiødet og fornægtet sig selv".²³ Kampen i den troende er hård og tabes, hvis der gives det mindste samtykke for nogen begærlighed. Kampen vindes kun ved korsfæstelse og fornægtelse af de grove laster. De fine lyster må dræbes ved daglig anger og bod. For HNH er troens liv en strid mod synden og det onde. Den strid vindes kun i total lydighed mod Gud.

V. Hans Nielsen Hauges syn på det kristne liv med særlig henblik på begrundelsen for den erhvervsmæssige aktivitet blandt troende.

V a. Husholdertanken

For HNH var det primære at udbrede kendskabet til Guds Ord, så at mennesker derved blev vakt af syndesøvnen, blev omvendt og begyndte at leve et liv i tro på og lydighed mod Gud.

I sin ungdom var HNH en initiativrig og virkelysten person, det kunne han heller ikke løbe fra senere. Det fik mange udslag, men de talrige aktiviteter blev ikke iværksat sporadisk eller uden en gennemtænkt holdning hos HNH. Derfor er det ikke uden betydning at se, hvordan han knytter forbindelse fra Guds Ord og kravet om lydighed imod det og videre til de mange erhvervsmæssige tiltag. Det, som er nøglen til at forstå forholdet mellem teologisk refleksion og praktisk initiativ hos HNH, er fremfor alt husholdertanken.

Tanken er begrundet i skabelsesteologiske aspekter. Herren befalede "at vi gjøre os Jorden underdanig, regiere over Havets Fiske og Himmelens Fugle m. m."²⁴ Med tanke på, at HNH betoner etikken for de troende, er det altså dem, der er Guds husholdere over den skabte

21) HNHs skrifter bind IIIa, p. 334.

22) HNHs skrifter bind IIIb, pp. 501-503.

23) Ibid. p. 503.

24) BREV frå HNH bind 1, p. 190.

verden. Mennesket er skabt til flittigt arbejde, derfor er dovenskab synd. Den, der ikke arbejder, fortjener ikke føden. Af husholdere kræves endvidere, at de udviser troskab. Handlingsaspektet er altså hele tiden med. HNH er på vagt overfor de, som vil bekende kristennavn, men som ikke vil yde det, der fordres. De bliver benævnt med den diskvalificerende betegnelse "munnavenner".²⁵

I marts 1801 er HNH blevet klar over, at de værdier, som de troende har oparbejdet, skal bevares på de troendes hænder.²⁶ Det må ikke sælges eller arves til andre end de sande troende. HNHs eksklusivitet kan måske ses på baggrund af frygt for, at de troende skal underkues af de vantro. I skriftet "Beskrivelse over det aandelige Livets Løb og strid." skriver han, at han har "faaet i (Gang) Brug og lært andre (at drive) Fabrikker, Møller, Værker, Fiskerie, og (at) styre nogen Handel selv, for at opholdes blandt de troende, de som har Lyst, at de ei skulde trænges og være Trælle under de Vantro".²⁷ Den troende er Guds husholder for at tjene næstens gavn, men specielt de troendes. Alt hvad et menneske er i besiddelse af, er givet af Gud til lån og til at blive forvaltet i troskab og ansvarlighed. Ikke fordi Gud har behov for menneskets tjeneste, men fordi tjenesten skal rettes mod menneskets næste, og da særligt de troende brødre.

V b. Hans Nielsen Hauges syn på standsemancipation.

Det er ifølge traditionel gammelluthersk opfattelse af samfundet klart, at det enkelte menneske skal blive i det kald og i den stand, som det er født og opvokset i. E. Molland sandsynliggør, at HNH er bekendt med og ligeledes accepterer den tredeling, der er opstillet; lærestand, værnestand og næringsstand (ecclesia, politia og oeconomia).²⁸ Men HNH er ikke enig i, at den troende skal blive i sin stand. Han ønsker, at de skal frigøre sig fra de verdsliges økonomiske magt og istedet arbejde flittigt på at hæve deres eget økonomiske niveau.²⁹

25) Sverre Norborg: HNH 1771-1804, p. 206.

26) NTT 59, 1958. E. Molland, p. 203.

27) HNHs skrifter bind V, p. 10.

28) NTT 59, 1958. E. Molland p, 196.

29) Som et kuriosum kan det nævnes, at HNH følte sig kaldet til et stort åndeligt ansvar for sine tilhængere, selvom han, ifølge Confessio Augustana art. 14, ikke var retteligt kaldet til at lære offentligt.

V c. Hans Nielsen Hauges syn på fattigdom/rigdom.

HNH så det som sit eget specielle kald at rejse rundt i forknyderøjemed. Men ikke alle skulle gøre det. Derfor er både åndeligt og materielt arbejde nødvendigt, og begge må vurderes højt. Her var HNH på vagt overfor to afveje, dels at nogle blev optaget af det jordiske arbejde, så de glemte det åndelige, dels at nogle svævede hen i åndelighed, så de ikke ville arbejde. HNH ville, at han selv og hans tilhængere skulle gå på vejen mellem disse to grøfter.

Hvis rigdommen for nogle mennesker bliver en fare, så er det ikke selve rigdommens skyld. Fejlen ligger i, at mennesket binder sig til rigdommen. Ofte i kirkehistorien kan det iagttages, at fattigdom har været betragtet som et ideal for de kristne. Men sådan er det ikke for HNH. Rigdom er en del af det skabte, som skal bruges, men det er Skaberen, der skal tilbedes. Besiddelse og indtægt er et tydeligt udtryk for Guds velsignelse, men den troende må tage Gud med på råd, når der skal disponeres. Dog tager HNH forbehold, han mener ikke, at fattigdom entydigt er et tegn på Guds forbandelse.

Hvorfra HNH har sin skriftmæssige begrundelse for det syn, har været omdiskuteret. E. Molland mener, at begrundelsen ligger i, at HNH hævder, at den rige unge mand i Matt. 19 er det eneste eksempel i Skriften, hvor Jesus gav et påbud om salg af alle værdier. Ligeledes at Zakæus af sig selv fik ideen til at give en stor del af sin formue bort. Molland konkluderer: "Både formuleringerne og forglemmelsen af visse eksempler i evangelierne er karakteristisk. Fattigdom er så visst intet ideal for Hans Nielsen Hauge." ³⁰

S. Norborg påpeger, at HNH efter at have forkastet en bogstavelig tolkning af Jesu bud om, at hans efterfølgere skal sælge sit gods og give det til de fattige, vender tankerne mod det apokryfe senjødiske skrift, Siraks bog. ³¹ Specielt Sirak 13,30 som lyder: Rigdom er en god ting, hvor der ikke klæber synd derved; og fattigdom er noget ondt - efter de ugudeliges mening.

A. Aarflot drøfter Norborgs antagelser og postulerer, at det er tvivlsomt, om de kan opretholdes. ³² Det er ikke kun Siraks bog HNH interesserede sig for, men også andre skrifter, som ikke falder indenfor den bibelske kanon, f. eks. skriftsamlingen "De apostolske Fædre". Aarflot mener ikke, at det er muligt at henføre HNHS syn til

30) NTT 59, 1958 E. Molland, p. 200.

31) S. Norborg: HNH 1771-1804, p. 207.

32) A. Aarflot: Tro og Lydighed, pp. 367-368.

én bestemt kilde, men at det er HNHs egne refleksioner udfra hans opfattelse af Skriften, der er afgørende.

V d. De af Hans Nielsen Hauge affattede skrifter, som specielt omhandler forholdet fattigdom/rigdom.

HNHs refleksioner over forholdet fattigdom/rigdom kommer frem i prædikepostillen, nærmere bestemt epistelprædikenen til fireogtyvende søndag efter Trinitatis.³³ Det er et af de to skrifter der adskillige gange henvises til i debatten om HNHs syn på fattigdom/rigdom. Prædiketeksten er Kolossenserbrevet 1,9-14. Udgangspunktet i teksten er Paulus' bøn, som HNH ikke skriver meget om. Istedet beklager han sin egen efterladenhed i bønner. En for emnet spændende bibemærkning lyder: "hvilket ligeledes skeer for min Næste, som jeg elsker som mig selv, ja mere, især Troens egne".³⁴ Det kommer tydeligt frem, at der i HNHs opfattelse af et menneskes næste er niveauforskel på det troende og det vantro menneske. I det skrift, som senere i dette kapitel bliver taget op, kommer skriftbegrundelsen for forskellen. "Man skal gøre Godt mod alle, men mest mod Troens Egne".³⁵ Skriftbelægget er Galaterbrevet 6,10.

Midt i prædiknen kommer HNH ind på spørgsmålet med følgende pas-sus: "thi om man havde Gaver eller Kraft af Troens Kierlighed, Lyst og Villie til at gjøre Godt, dog ikke Forstand paa hvad Maade det skulde skee, saa kunde ei allene Godset bortødes, men og gøres Skade dermed".³⁶ Det underbygges af, at både fædre og herrer har hjulpet sønner og tjenere med timelige værdier. Noget er adsplittet pga. ondskab, men også noget er adsplittet af gode folk. Det tjener til forklaring af Paulus' ønske om, at modtagerne af brevet må få visdom og forstand og må blive opfyldt af indsigt i Guds vilje.

Derefter følger et apologetisk afsnit imod dem, der kunne tænkes at ville udnytte de troendes godgørenhed. HNH nævner to skrifteksempler, som han ikke mener kan bruges til at retfærdiggøre onde menneskers lyst til at solde gavmilde troendes gaver bort. Jesu ord om, at den, som har to kjortler, skal dele med den, som ingen har (Luk. 3,11) og kravet til den unge mand om at sælge alt og give det til de fattige.

33) HNHs skrifter bind IIIb, pp. 588-591.

34) Ibid. p. 588.

35) HNHs skrifter bind V, p. 37.

36) HNHs skrifter bind IIIb, p. 589.

Hvis troendes gaver bortødsles, så vil Guds straf uvægerligt komme over de onde misbrugere. Citatet fra Siraks bog 13,30 følger om, at fattigdom er ond i ugudeliges mund, men at rigdom er god, hvor der ikke er synd derved. Videre henvises også til Siraks bog. "At vi ikke skal bortødsle vort Gods på den Ugudelige er at betænke, nemlig "Giv de Gudfrygtige, og hjælp ikke en ugudelig";" ³⁷ Det er Siraks bog 12,4, der citeres. Her er HNH opmærksom på, at nogle indvendinger vil rejse sig, han nævner, at det umiddelbart synes at stride imod Jesu ord. Det er dog Paulus' ord i Romerbrevet 12,20 om at give fjenden mad og drikke, som HNH anvender. Her indføres en bemærkelsesværdig distinktion, nemlig at fjenden skal hjælpes, hvis det bevirker til at opløse samvittigheden og til at føre til omvendelse. Ellers skal den onde ikke hjælpes.

Et andet skrift, som afdækker HNHs syn på relationen mellem fattigdom og rigdom, er et afsnit af "Betænkning til Religions Forening". Afsnittet betegnes "Christi Lyksaligheds Lære". ³⁸ Ordet fra Matt. 5,3; Salige er de fattige i ånden, er begyndelsen af stykket. HNH adskiller to forskellige forhold, nemlig at være fattig i ånden og at være fattig i verden. Det at være fattig i verden kvalificerer ikke til salighed. Ofte er timelig fattigdom selvforskyldt grundet i ladhed, kødelig lyst, ubetænksomhed, skødesløshed, frådseri eller drukenskab. Den, som derimod er tro, dydig og flittig, mangler ikke det daglige brød, i forbindelse hermed nævnes Salme 37,25. Men der kan være specielle årsager til fattigdom, f. eks. at Gud vil sætte et menneske på prøve, derfor er ordet i 5 Mos. 15,11 gældende til alle tider. Rigdommen bliver kommenteret i forbindelse med den rige unge mand i Matt. 19, som skulle sælge alt det, han ejede, og give det til de fattige. "Vi finder ikke flere beskrevne om især end den Ene, som Kristus saaledes overbeviste." ³⁹ Jesus ville sætte manden på prøve, derfor var det ikke et påbud til alle kristne. Jesus tilrådede ikke engang den rige Zakæus at sælge eller give noget bort, men han gjorde det af eget påfund. Ordet i Luk. 12,33 tolker HNH ikke som et krav, men som en vejledning for ikke at blive bundet til de timelige værdier, som den rige bonde tidligere i Luk. 12. HNHs vurdering lyder: "Ellers kan (det) ikke erfares, at hans egne Disciple eller andre, der endog fulgte Iesum, solgte det timelige Gods eller Redskaber til sin Næring,

37) HNHs skrifter bind IIIb, p. 590.

38) HNHs skrifter bind V, pp. 31ff.

39) Ibid. p. 33.

men mer havde og brugte dem iblandt. " 40

Det er forståeligt, at Molland påpeger, at HNH glemmer eksempler fra evangelierne. 41 Perikoperne, Matt. 4,18-22, Matt. 19,27-30 og Luk. 5,1-11, taler sit tydelige sprog om, at andre end den rige unge mand blev stillet overfor kravet om at give slip på sin ejendom. Men der er dog ikke noget eksplicit krav om salg af værdierne og uddeling af salgssummerne til de fattige. Men det er svært at afvise HNHs postulat om, at disciplene havde deres ting fortsat og brugte dem iblandt. Johs. 21,1-14 udelukker ikke muligheden for, at Peter stadig var ejer af en fiskebåd efter Jesu opstandelse. Det er ham, der står med ansvar- et for fiskeriet i den beretning.

HNHs anliggende er at danne front imod den opfattelse, der ofte har været fremme i kirkehistorien, at idealet for den kristne er et liv i asketisk fattigdom.

V e. Var der en religiøs motivering bag Hans Nielsen Hauges tanker om ejendomsfællesskab blandt de troende?

Tanken om et økonomisk fællesskab blandt de troende optog HNH. Det var forbilledet i Apostlenes Gerninger 4,32ff., der var idealet. Der har været fremsat tanker om, at HNH skulle have fået ideen fra herrnhuterne, men Molland tilbageviser den tanke. 42 Der er lighedspunkter mellem herrnhuterne og haugianerne, begge havde økonomiske fællesskaber og industrielle foretagener blandt de troende. Men HNH tog afstand fra herrnhuterne adskillige gange, og han og herrnhuternes leder, Zinzendorf, havde forskelligt syn på disse praktiske forhold.

De haugianske venners økonomiske sammenhold lader sig ikke analysere til bunds. HNHs skrifter bringer ikke megen klarhed over spørgsmålet, ligesom retten ikke fandt belæg for at kende HNH skyldig i noget kriminelt angående det eventuelle økonomiske fællesskab.

Lars Flatø fremdrager HNHs overvejelser udfra Apostlenes Gerninger 4,32ff. 43 Der var juridiske årsager, f. eks. arveretslige, til, at det ikke kunne realiseres. Men der var også stor fare for at gerrighed, egennytte og hovmod ville snige sig ind hos de personer, som var involveret i et økonomisk fællesskab. L. Flatøs vurdering er, at det er

40) HNHs skrifter bind V, p. 33.

41) NTT 59, 1958, E. Molland, p. 200.

42) Ibid. pp. 205-207.

43) TTK 43, 1963, L. Flatø, pp. 11-24.

opfattelsen af Guds velsignelse, der er begrundelsen for de økonomiske, håndværks- og fabriksmæssige initiativer hos HNH. "Det skinner her tydeligt igennem, at det er maktpåliggende for Hauge å rettferdiggjøre ervervsiveren og gavnelysten." ⁴⁴ Endvidere mener Flatø, at "den haugianske ervervsvirksomhed ikke uten videre kan betraktes som en direkte konsekvens og frukt av hans kristendomsforståelse." ⁴⁵ Sammen- smeltningen af pietismens glød og oplysningens virketrang skabte engagement hos HNH.

A. Aarflot kritiserer Flatø for at være inkonsekvent med sine vurderinger af undersøgelserne af et eventuelt motiv for aktiviteterne. Allerede Flatøs undersøgelser viser, at der ligger teologiske motiver bag virketrangen. ⁴⁶ Aarflot påviser derefter, at der lå en lang række religiøse og teologiske motiver bag de mange initiativer, selvom der også var ikke-religiøse og ikke-teologiske motiver bag. Lydigheden mod Gud og kærligheden til medmenneskene, skabelses- og husholdertanken, herre/tjenerforholdet fra den lutherske øvrighedsforståelse er nogle af de aspekter, der får Aarflot til at konkludere: "Sammenfattende kan det sies at Hauge trekker inn en lang rekke synspunkter fra sin kristendomsforståelse for å motivere sitt sterke engasjement i de sosiale og økonomiske oppgaver." ⁴⁷

VI. Hans Nielsen Hauges erhvervsmæssige aktiviteter.

VI a. De jordbrugs-, håndværks- og fabriksmæssige foretagender.

Som helt ung var HNH optaget af forskellige gøremål. Han kunne tømre og smede. Biavl og jordbrug beskæftigede han sig med, ligesom handel med slagtervarer og huder var med til at give ham en bred erfaringsbaggrund. Efter HNHs åndelige gennembrud var det en anden motivation, der drev hans engagement i de timelige forhold, men det førte vidt med hans erhvervsmæssige aktiviteter.

Ofte på sine rejser hjalp HNH bønderne med ideer til forbedringer af landbruget og til forøgelse af produktiviteten. Han ville forædle kornproduktionen og udbygge kartoffeldyrkningen. Husdyr havde hans be-

44) TTK 43, 1963 L. Flatø, p. 18.

45) Ibid. p. 24.

46) A. Aarflot: Tro og Lydighed, p. 367.

47) Ibid. p. 377.

vågenhed. De stærke norske heste ønskede han, at danskerne skulle få glæde af. Fåreavl ville være godt, som bierhverv for fiskere. Fårene krævede ikke megen pasning og gav både kød og uld. Skovbruget led skade, og fordi der ikke var rationelle savværker, "ble stokker, som kunne deles i 10-12 bord, bare delt i to." ⁴⁸

HNH voksede op på landet, det prægede ham livet igennem. Senere blev det købmandsskab, som han fik istand, en slags bondehandel.

Inspirationen til de mere fabriksagtige tiltag kom muligvis under en Danmarksrejse ved besøget på to møller på Sjælland. Papirmøller ville være særdeles anvendelige i Norge. Papir var der stort behov for og en mølle kunne beskæftige mange. I efteråret 1800 kom HNH til Ådal og ønskede at opstarte en papirmølle ved et vandfald. Det blev aldrig realiseret pga. afslag på ansøgningen fra det offentlige. I ansøgningen var der lagt op til, at ingen privatperson skulle være ejer, men en anonym gruppe af kristne.

I 1801 nåede HNH til Eiker, hvor han overtalte tre af sine venner til at ansøge om tilladelse til opførelse af en papirmølle. Tilladelsen kom d. 12 august 1801. Det var ikke noget problem at skaffe arbejdskraft, men derimod at rejse den nødvendige kapital. I et brev af 4. oktober 1801 skrev HNH til T. O. Gabestad m. fl.: "Da Bevilgningen er kommen til Møllen og der behøves Pænger saa vel som til Kjøbmansskabet, saa haabes at de laaner og udbringer hvad som mere kunde ære Gud og tiene Nesten en den Svage forarge. Thi den Onde ved vi forarger sig. De raadfører med værandre." ⁴⁹ HNH var dybt skuffet over, at en af hans gamle venner Mads Møller fra Drammen kom med stærke advarsler imod foretagenet. For HNH var det ikke nødvendigt med forskellige sikkerhedsnet under, det var nok at have Gud med. Papirmøllen kom i drift i efteråret 1802 og blev efter datidens målestok en stor virksomhed. Der var ca. 50 mennesker på værket, men ikke alle var fuldt arbejdsdygtige. Derfor blev det et fællesskab, der var både arbejdsmæssigt, socialt og kristent.

Endnu en papirmølle blev i 1804 anlagt ved Fennefoss i Setesdal, men den var ikke af samme størrelsesorden som den første. Nogen langvarig levetid blev det ikke, fordi fabrikken blev solgt i 1813.

Et urentabelt teglværk på Eeg ved Kristianssand blev købt af en af HNHs venner, efter rådgivning fra HNH. Den nye ejer vandt stor respekt ved at drive værket rentabelt i en periode. Forskellige gårde og et enkelt gods var også i hænderne på HNH og hans venner.

48) D. Breistein: HNH Kjøbmann i Bergen, p. 164.

49) BREV frå HNH bind 1, p. 117.

Skrivning, fremstilling og distribuering af religiøse skrifter var et af HNHs allervigtigste aktiver. Men han behøvede vennernes økonomiske støtte til publikationerne, dels pga. fremstillingsomkostningerne og dels fordi mange skrifter blev foræret bort i evangelisationsøjemed. Men problemer havde der været på den front. I 1801 havde Bergens bogbindere kørt en sag imod HNH for, at han uden tilladelse drev bogbinderi. Fem mennesker havde han beskæftiget med indbindingsvirksomhed, deres arbejde blev stoppet og værktøjet blev beslaglagt. Tanken om køb af et bogtrykkeri var ikke ny, da HNH i 1803 fik overtalt to af sine venner til at købe og drive et bogtrykkeri i Kristianssand. Den ene af vennerne havde kapital og den anden havde faglig kompetence. Papiret fik man fra de to papirmøller på Eiker og Fennefoss. Ved samkøring af disse projekter blev fremstillingsomkostningerne på HNHs religiøse skrifter reduceret betragteligt, og derved realiseredes HNHs visioner om at virke for Guds sag og menneskers frelse.

HNH havde et netværk af kontakter og medarbejdere, mange solgte hans skrifter og mange blev sat igang med erhvervsmæssige tiltag. Det åndelige og det praktiske gik hånd i hånd. Efter at HNH var fængslet, var han selvsagt forhindret i sin virken. Han opgav dog ikke, hvilket et brev af 10 oktober 1805 vidner om.⁵⁰ I 1809 var Norge imidlertid i nød, saltmangelen var stor. "Hans Nielsen Hauge forestiller underdanigst at anlege Salt Kogerie naar Han nød et Pængelaan af 300 Rd. og Frihed af sin aræst dertil."⁵¹ HNH fik en kautionist for de 300 rigsdaler og kvitterede for beløbet.⁵² Der var på det tidspunkt kun en saltfabrik i Norge (Vallø). HNH fik frihed fra fængslet, så han kunne iværksætte saltproduktionen på en ø ved Lillesand. HNHs foretagsomhed og praktiske kompetence havde givet ham syv måneder i frihed, men så ventede yderligere fængselsophold og medfølgende retssag.

VI b. De økonomiske og handelsmæssige forretninger.

Det var en stor fordel for HNH, at han fik handelsborgerskab i Bergen. Han kunne sejle langs Norges syd- og vestkyst og handle, samtidig med at han udnyttede mulighederne for at prædike. Han levede af Guds velsignelse og vennernes gaver. Det gav selvtillid og en vis retsbeskyt-

50) BREV frå HNH bind 2, pp. 7-11.

51) Ibid. p. 20.

52) Ibid. p. 21.

telse. For at blive købmand var der nogle krav, der skulle opfyldes, bl. a. at købmanden selv havde hus og ildsted i byen. Derfor købte HNH en ejendom af bødkermeister Johan Loose. Denne var en af HNHs venner og blev senere hans svoger efter ægteskabsindgåelsen med HNHs søster Karen, der en tid havde været hans husholderske. Da de forskellige betingelser var opfyldt, fik HNH d. 9 juli 1801 sit borgerbrev som købmand og bondehandler i Bergen, Norges førende by på den tid.

For at kunne besejle Norges syd- og vestkyst købte HNH et handelsfartøj "Haabet". I 1803 var det imidlertid slut med "Haabet", skibet forliste og gik tabt. Flere småbåde var i HNHs besiddelse, med dem blev der drevet lidt fiskeri på sejladerne. D. 24 april 1804 købte HNH en stor fregat "Christiane Margaretha", som han tænkte skulle bruges til handelsrejser i Østersøen og på Europas vestkyst. Det var HNHs største økonomiske fejlgreb. Han betalte en altfor høj pris for et skrøbeligt gammelt skib, der ikke var hverken anvendeligt eller holdbart til formålet. Denne økonomisk belastende fejltagelse skete på et uheldigt tidspunkt. Det er sandsynligt, at HNH og hans medarbejdere midt på året 1804 købte værdier af 30.000 rigsdaler.⁵³ HNH var selv klar over, at den økonomiske bue var spændt til bristepunktet. I et brev til venner i Bragenes skrev han: "...Lad os bøie os! Jeg er sønderknuset og villig til at bøie mig, og tvivler at maaske jeg her har tilkjøbt os formeget, da de ved (at) Pengene maa komme derfra."⁵⁴ Det har ofte været diskuteret, hvorfra HNH fik de mange, om han havde spekulative og bedrageriske motiver. At han modtog mange penge kan ses i hans brevsamling, der fremtræder adskillige kvitteringer for modtagne penge. Men retten fandt ikke hjemmel for at dømme HNH for at have etableret et "communio bonorum", et ejendomsfællesskab. Han havde seriøse overvejelser om tanken, men opgav det.

HNH var købmand i Bergen i tre år, men tilbragte kun tre måneder i byen. Den øvrige tid var han travlt optaget med handelen med korn, fisk, saltet kød, hamp, linned, jern oma. Også handelen var der struktur i. Råvarer skulle bruges til vennerne, som tilvirkede færdige produkter til købmandshandelen i Bergen. HNH var progressiv i sine arbejdsmetoder.

53) Sverre Norborg: HNH 1804-1824, p. 56.

54) BREV frå HNH bind 1, p. 268.

VII. Konklusion.

Det var en del af HNHs temperament og natur at være foretagsom. Men det styrkede hans aktivitetstrang yderligere, at han voksede op i en tid og i et miljø, hvor flid var nødvendigt, hvis det daglige brød skulle skaffes. Efter det åndelige gennembrud i april 1796 var han for Guds og for lydigheden imod hans Ords skyld villig til at give afkald på alt, også de timelige aktiviteter. Et af de væsentlige punkter i HNHs kristendomssyn, lydigheden mod Guds Ord, måtte imidlertid føre til aktiv handling for den, som var sandt troende. Dette sammen med fordømmelsen af dovenskab som synd, opfattelsen af husholdertanken og synet på Guds velsignelse i relation til rigdom/fattigdom, udgjorde et argumentationssæt, som dannede basis for de mange erhvervsmæssige initiativer.

Naturlige anlæg og kristendomsopfattelse gik hånd i hånd for HNH på vejen imod de handels-, håndværks- og fabriksmæssige aktiviteter.

VIII. Litteraturliste.

Primær litteratur:

Hans Nielsen Hauges skrifter. Samlet udgave ved H.N.H.
Ording, Andaktsbokselskabet, Oslo 1947-54.

Bind I:

Løbebanen	p. 108-118		10,5
-----------	------------	--	------

Bind II:

Brev	p. 372-376		3,7
------	------------	--	-----

Bind IIIa:

Prædikener	p. 65- 67	2,6	
	94- 97	3,4	
	101-105	3,5	
	144-147	3,0	
	155-156	0,7	
	169-172	3,6	
	181-184	2,5	
	232-237	5,0	
	311-314	3,2	
	334-338	4,3	
		<u>31,8</u>	31,8

Bind IIIb:

Prædikener,	p. 501-503	2,5	
	507-510	3,8	
	588-591	3,7	
		<u>10,0</u>	10,0

Bind IV:

Fortale	p. 253-256	3,8	
Forklaringer over			
de 10 bud	261-270	9,3	
	273-277	4,3	
Forklaringer til			
Fadervor	289-293	4,0	
		<u>21,4</u>	21,4

Bind V:

Beskrivelse over det			
aandelige Livets Løb			
og Strid	p. 3- 14	11,5	
Christi Lyksaligheds			
Lære	31- 41	10,3	
Sendebrev	91-102	11,2	
Patriotiske betænk-			
ninger	289-297	8,6	
		<u>41,6</u>	41,6

Bind VI:

Forerindring	p. 2- 3	1,1	
Reiser, vigtigste Hændel-			
ser og tildragelser	5- 51	46,5	
Bilager	52- 64	11,6	
		<u>59,2</u>	59,2

Bind VII:

Prædikener	p. 108-118	10,5	
	167-171	4,3	
		<u>14,8</u>	14,8

Overføres

193,0

Overført

193,0

BREV frå Hans Nielsen Hauge v. Ingolf Kvamen. Lutherstiftelsens Forlag Oslo, 1971-74.

Bind I:

Breve

p. 24- 26	2,5
44	0,4
81	0,8
108-111	2,4
117	0,4
158	0,8
163	0,5
168-169	1,3
171-172	1,8
173-177	4,8
182-185	3,8
190-193	2,8
210-213	3,0
226-229	3,5
232	0,4
235-237	2,0
240-243	3,2
249	0,3
252-253	1,6
264	0,3
265	0,3
268	0,3
	<u>37,2</u>

37,2

Bind II:

Breve

p. 7- 11	4,4
20- 21	1,3
84- 91	2,3
135-138	2,7
	<u>10,7</u>

10,7

Bind III:

Breve

p. 5- 6	1,5
24- 26	2,0
	<u>3,5</u>

3,5

Sekundær litteratur:

H.N.H. Ording: Hans Nielsen Hauge 1771-1824. I HNHS skrifter bind I, Oslo 1947

p. 9- 59 50,4

Sverre Norborg: Hans Nielsen Hauge 1771-1804, J.W.Cappelens Forlag, Oslo 1966

p. 203-225	23,0
226-254	28,3
296-3-3	7,7
	<u>59,0</u>

59,0

Sverre Norborg: Hans Nielsen Hauge 1804-1824, J.W.Cappelens Forlag, Oslo 1970

p. 36- 61	25,3
163-173	10,2
191-193	2,8
196-200	4,5
	<u>42,8</u>

42,8

Overføres

396,6

Overført			396,6
Andreas Aarflot: Hans Nielsen Hauge - Liv og budskab. Universitetsforlaget Oslo-Bergen-Tromsø 1971.	p. 1- 7 11- 43	6,3 32,3 <u>38,6</u>	38,6
Andreas Aarflot: Tro og Lydighed - HNHs kristendoms- forståelse (Disputats). Universitets- forlaget Oslo-Bergen-Tromsø 1969.	p. 7- 8 11- 21 119-151 178-189 284-292 309-377 378-430 431-434	1,0 10,3 32,2 10,7 8,1 69,0 53,0 3,1 <u>187,4</u>	187,4
Dagfinn Breistein: Hans Nielsen Hauge "Kjøbmand i Bergen" - Kristentro og økonomisk akti- vitet (Disputats). John Griegs Forlag Bergen 1955.	p. 11- 50 64- 74 104-206 217-308 317-324 350-355	40,0 11,0 103,0 92,0 8,0 6,0 <u>260,0</u>	260,0
Andreas Aarflot: HNH og Eidsvoldverket i 1804. I Luthersk Kirketidende, Oslo 1964.	p. 180-184		4,8
Einar Molland: Kristentro og økonomisk aktivitet hos Hans Nielsen Hauge. I Norsk Teologisk Tids- skrift (NTT), Oslo 1958, vol.59.	p. 193-209		15,6
Lars Flatø: Hans Nielsen Hauge om erhvervslivet. I Tidsskrift for Teologi og Kirke (TTK) Oslo 1963, vol. 43.	p. 11- 24		14,0
Andreas Aarflot:Norsk Kirkehistorie bind 2. Luther- stiftelsens forlag Oslo 1967	p. 231-260		29,7
Einar Molland: Norges Kirkehistorie i det 19. år- hundrede bind 1. Gyldendal Norsk For- lag Oslo 1979.	p. 52- 72	<u>20,5</u>	
Samlet litteraturmængde. Antal sider:			<u>966,6</u>